

Potwierdzenie występowania *Necydalis ulmi* CHEVROLAT, 1838
(Coleoptera: Cerambycidae) w Polsce *

Confirmation of the occurrence of *Necydalis ulmi* CHEVROLAT, 1838
(Coleoptera: Cerambycidae) in Poland

Grażyna DOMIAN¹, Jerzy M. GUTOWSKI², Kamil KĘDRA³,
Kacper NIETRZPIEL⁴

¹Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Szczecinie – Wydz. Spraw Terenowych
w Gryfinie, 74-100 Gryfino; e-mail: jagd@interia.pl

²Europejskie Centrum Lasów Naturalnych IBL, 17-230 Białowieża; Politechnika Biało-
stocka, ZWZŚ w Hajnówce; e-mail: jgutowski@las.ibl.bialowieza.pl

³ul. Mickiewicza 72/3, 71-103 Szczecin; e-mail: kamil_kedra@o2.pl

⁴ul. Korczaka 3/8, 31-215 Kraków; e-mail: katrzpiel@op.pl

ABSTRACT: In July 2009 *Necydalis ulmi* was found in Bukowa Forest near Szczecin (NW Poland). This species had not been recorded in Poland for the last 100 years. The habitat of this species is characterized. In the area where *N. ulmi* was found, numerous hollow trees infected with fungus *Inonotus obliquus* were recorded. It is known that *N. ulmi* is biologically dependent on this fungus species. Potential locations – in western and south-eastern Poland – where *N. ulmi* could eventually be found – are listed.

KEY WORDS: Coleoptera, Cerambycidae, *Necydalis ulmi*, new records, Bukowa Forest, NW Poland.

Rodzaj kusokrywka – *Necydalis* L. reprezentowany jest w Europie Środkowej przez 2 gatunki: dość rzadko spotykanego *Necydalis major* L. oraz sporadycznie wykazywanego *Necydalis ulmi*. Występowanie *N. ulmi* w Polsce

* Druk pracy w 40% sfinansowany przez Regionalną Dyrekcję Ochrony Środowiska w Szczecinie.

w czasach powojennych było poddawane w wątpliwość (GUTOWSKI 1995). Wcześniej gatunek ten był wykazywany z okolic Szczecina, Krosna Odrzańskiego, Warszawy, Krakowa i z Puszczy Białowieskiej (BURAKOWSKI i in. 1990).

Wątpliwości co do jego obecności w Polsce brały się stąd, że te nieliczne informacje z terenu naszego kraju opierają się na okazach znalezionych w końcu XIX i na początku XX wieku. Ostatnie doniesienia z terenu Polski pochodzą z Dąbrowy koło Krosna Odrzańskiego – 9 VIII 1911 r. (REINECK 1919) i z okolic Szczecina – prawdopodobnie z początku XX w. (SCHMIDT 1935). Kilkudziesięcioletnie poszukiwania tego gatunku w Puszczy Białowieskiej przez drugiego autora, oraz innych specjalistów w okolicach Warszawy i Krakowa, nie przyniosły pozytywnych rezultatów. Typ rozmieszczenia tego ciepłolubnego gatunku sugerował, że trudno go było oczekiwać w podlegającej borealnym wpływom Puszczy Białowieskiej, a co najwyżej spodziewać się go było można w cieplejszej, podlegającej wpływom klimatu atlantyckiego części zachodniej naszego kraju. Ponadto wielokrotnie znajdowano (J. M. GUTOWSKI) w zbiorach entomologicznych osób prywatnych i różnych instytucji w Polsce okazy *N. major* mylnie oznaczone jako *N. ulmi*. Błędne oznaczenia wynikać mogły z niedoskonałości większości dostępnych wówczas kluczy, zwracających uwagę na trudne do zauważenia, a pomijających łatwe do dostrzeżenia i dające pewność determinacji nawet bez użycia sprzętu optycznego cechy różnicujące te gatunki:

N. ulmi – boki przedplecza z bardzo gęstym, wyraźnym, żółtym owłosieniem; tylne golenie na końcu zaciemnione;

N. major – boki przedplecza z niewyraźnym, rzadkim owłosieniem; tylne golenie jednolicie żółte.

Larwę *N. ulmi* opisali ŠVÁCHA i DANILEVSKY (1987).

Poniżej podajemy stanowisko potwierdzające współczesne występowanie w Polsce *N. ulmi*:

– Puszcza Bukowa (Wzgórza Bukowe) ad Szczecin (UTM: VV71), starodrzew liściasty o charakterze naturalnym (*Fagus sylvatica* L., *Quercus robur* L., *Q. petraea* (MATT.) LIEBL., *Carpinus betulus* L., *Fraxinus excelsior* L., *Ulmus glabra* HUDS.) z licznymi żywymi drzewami dziuplastymi (Fot. 1, 2), 19 VII 2009 – 1 ♀ (Fot. 3, 4), leg. K. KĘDRA, det. K. NIETRZPIEL, det. confirm. J. M. GUTOWSKI.

Weryfikacji oznaczenia dokonano na podstawie zdjęć dokumentacyjnych, bowiem okaz pozostał w swoim środowisku. Warto jeszcze zwrócić uwagę na interesujące zachowanie się znalezionej na pniu drzewa (*Fagus sylvatica*) osobnika *N. ulmi*. Otóż miał on uniesione ku górze, pionowo wyprostowane

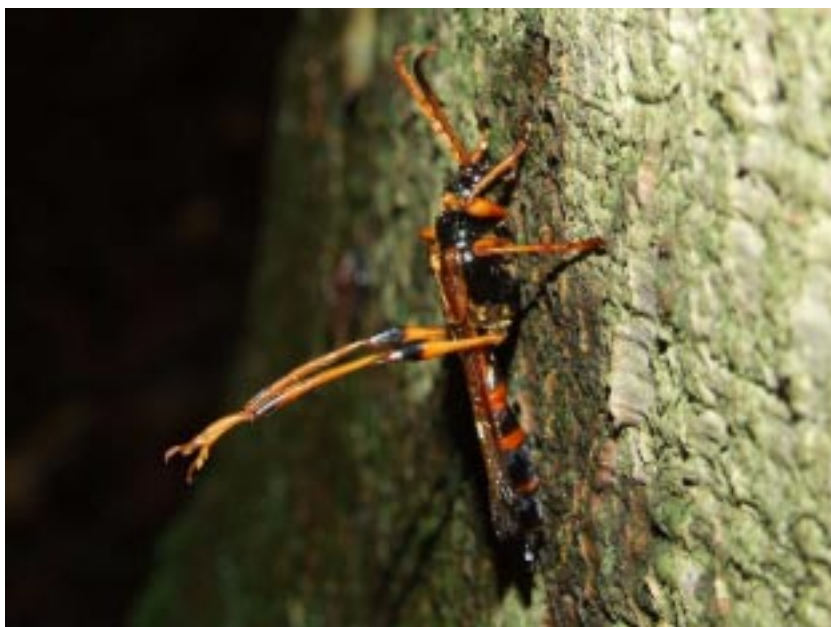
Fot. 1. Siedlisko – dziuplasty buk
Phot. 1. Habitat – a beech tree with hollows

Fot. G. DOMIAN

Fot. 2. Substrat – wnętrze dziupli
Phot. 2. Substratum – inside a hollow

Fot. G. DOMIAN

Fot. 3. *Necydalis ulmi* – widok z boku
Phot. 3. *Necydalis ulmi* – side view

Fot. G. DOMIAN

Fot. 4. *Necydalis ulmi* – widok z góry
Phot. 4. *Necydalis ulmi* – view from above

Fot. G. DOMIAN

nogi 3. pary i w tej pozycji pozostawał przez kilka minut (Fot. 3). Do swojej naturalnej pozycji powrócił dopiero po krótkim odpędzaniu jedną z wyprostowanych nóg, natrętnie go atakującego *Culex* sp.

Zasięg *N. ulmi* rozciąga się od centralnej i południowej Europy aż po Zakaukazie; od nizin po niższe partie gór – do 800 m n.p.m. Stosunkowo bliskie sąsiedztwo znanych stanowisk na Słowacji (SLÁMA 1998) oraz obecność na Ukrainie (ZAGAJKEVICH 1961) pozwalają oczekiwać znalezienia tego gatunku również w południowo-wschodniej Polsce. Z kolei niezbyt odległe w czasie doniesienia z okolic Drezna (NÜSSLER 1964) i współczesne z Czech (SLÁMA 1998; REJZEK, VLASÁK 2000) sugerują, że może też być do odszukania w południowo-zachodniej części naszego kraju.

Gatunek ten występuje w starych, dobrze zachowanych lasach liściastych i jest uważany za relikwyt puszczański. Według REJZEK i VLASÁK (2000), którzy krytycznie przeanalizowali dotychczasową wiedzę o biologii tego gatunku oraz znacznie ją poszerzyli dzięki swoim badaniom, *N. ulmi* jest bardzo silnie troficznie powiązany przede wszystkim z *Fagus sylvatica*. Może się rozwijać także na *Ulmus* spp., *Quercus* spp., *Carpinus* spp., *Celtis* spp., *Tilia* spp. i być może na innych liściastych. Larwy *N. ulmi* żerują głównie w substracie obecnym wewnątrz dziupli (lub nad nią) żywych drzew, w martwych, grubych gałęziach (i w miejscach po ich obłamaniu) oraz w martwicach bocznych, powstających po różnych uszkodzeniach pnia. Według cytowanych autorów, dodatkowym warunkiem koniecznym jest obecność w drewnie grzybni *Inonotus obliquus* (FR.) PIL. lub *I. cuticularis* (FR.) KARST., które powodują tzw. białą zgniliznę drewna.

Na terenie Puszczy Bukowej powszechnie występują grzyby z rodzaju *Inonotus* P. KARST., w tym jeden – *I. obliquus* – ściśle związany z *N. ulmi*. Poza tym, z gatunków wykorzystujących jako substrat drewno drzew liściastych, dotychczas stwierdzono tu obecność *Inonotus dryadeus* (PERS.: FR.) MURRILL, *I. hastifer* POUZAR, *I. nodulosus* (FR.) P. KARST., *I. radiatus* (SOWERBY: FR.) P. KARST. i *I. rheades* (PERS.) P. KARST. (bardzo dziękujemy dr. Dariuszowi KARASIŃSKIEMU za tę informację). Pokrewny *Necydalis major* ma znacznie mniejsze wymagania odnośnie zasiedlanego substratu (REJZEK, VLASÁK 2000) i siedliskowe (preferuje nawet tereny półotwarte), co prawdopodobnie decyduje o tym, że jest dużo częstszym gatunkiem niż typowo leśny, ściśle związany z określonymi, rzadkimi gatunkami grzybów *N. ulmi*.

SUMMARY

After World War 2 it was doubtful whether *Necydalis ulmi* CHEVROLAT could still be found in Poland, as for the last 100 years it had not been recorded here. Recent exploration of areas where it was found in the past (Białowieża Primeval Forest, Kraków and Warsaw

regions) did not yield any positive results. Additionally, it was noted that many *N. ulmi* specimens in Polish entomological collections were in fact mistakenly distinguished *N. major* L. individuals. In this paper we list major features which help to distinguish between these two species easily.

19th July 2009 in Bukowa Forest near Szczecin (UTM: VV71), in a semi-natural old-growth deciduous forest (*Fagus sylvatica* L., *Quercus robur* L., *Q. petraea* (MATT.) LIEBL., *Carpinus betulus* L., *Fraxinus excelsior* L., *Ulmus glabra* HUDS.) with numerous living trees with hollows (Phot. 1, 2), 1 ♀ *Necydalis ulmi* was found (Phot. 3, 4). The found individual showed an interesting behavior pattern. Its third pair of legs were lifted up, vertically, and the animal stayed in this position for several minutes (Phot. 3).

In Szczecin region this species was recorded at the beginning of the 20th century. A relatively short distance from other known localities in Slovakia and Ukraine, where *N. ulmi* is still found, allow to expect this species also in the south-eastern Poland. However, quite recent records from Dresden region and the Czech Republic suggest that it could also be found in the south-western part of our country.

This species is considered as a relict of primeval forests. According to REJZEK & VLASAK (2000) *N. ulmi* is trophically dependent on *Fagus sylvatica* mainly. Larvae of *N. ulmi* feed mostly on substratum inside the hollows (or right above them) of living trees, in dead thick branches or in places where branches broke off and in dead parts of the trunk that died for various reasons. According to these authors presence of fungi *Inonotus obliquus* (FR.) PIL. or *I. cuticularis* (FR.) KARST. in woods is essential for *N. ulmi*. Fungi of the genus *Inonotus* KARST. are common in the Bukowa Forest, one of them – *I. obliquus* – is strictly bound with *N. ulmi*. *Necydalis major* has much less specific substratum and habitat needs (it prefers even half-open areas). Therefore, most likely, this species is much more common in Poland than *N. ulmi*, which is a typical forest species, closely dependent on particular, rare fungi.

PIŚMIENNICTWO

- BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M., STEFAŃSKA J. 1990: Chrząszcze Coleoptera. Cerambycidae i Bruchidae. Kat. fauny Polski, Warszawa, XXIII, 15: 1-313.
- GUTOWSKI J. M. 1995: Kózkowate (Coleoptera: Cerambycidae) wschodniej części Polski. Prace Inst. Bad. Leśn., A, 811: 1-189.
- NÜSSLER H. 1964: Die Bockkäfer der Umgebung von Dresden (Coleoptera, Cerambycidae). Faun. Abh. st. Mus. Tierk., Dresden, 4: 169-187.
- REINECK G. 1919: Die Insekten der Mark Brandenburg. 2. Coleoptera. Cerambycidae. Dt. ent. Z., Beiheft: 1-92.
- REJZEK M., VLASÁK J. 2000: Larval nutrition and female oviposition preferences of *Necydalis ulmi* CHEVROLAT, 1838 (Coleoptera: Cerambycidae). Biocosme Mésogéen, 1999, 16 (1-2): 55-66.
- SCHMIDT G. 1935: Biologische und faunistische Beiträge zur Kenntnis der pommerschen Fauna unter besonderer Berücksichtigung der Käfer. Dohrniana, Stettin, 14: 101-121.
- SLÁMA M. E. F. 1998: Tesáříkoviti – Cerambycidae České a Slovenské republiky (Brouci – Coleoptera). Vyd. Milan Sláma, Krhanice. 383 ss.

ŠVÁCHA P., DANILEVSKY M. L. 1987: Cerambycid larvae of Europe and Soviet Union (Coleoptera, Cerambycoidea). Part I. Acta Uni. Carolinae – Biologica, **30** (1986): 1-176.

ZAGAJKEVICH I. K. 1961: Materiali do vivchennja zhukiv-vusachiv (Coleoptera, Cerambycidae) Ukraini. Naukovi zapiski Naukovo-prirodnoznavchogo muzeju AN URSS, **9**: 52-60.

POLEMIKI – POLEMICS

Jerzy PAWŁOWSKI: Profesor Maciej MROCZKOWSKI, „Jego Katalog” i nasza współpraca oraz spory w tym zakresie – kontynuacja ze strony 24

Nieprzyjemna dla nas obu sytuacja nastąpiła dopiero przy ostatnim, suplementarnym 22 tomie części XXIII. Otóż niemal wszystkie notki faunistyczne w tym tomie sygnowane moim nazwiskiem opatrzone były negatywnym komentarzem, najczęściej poddającym w wątpliwość wiarygodność tych danych. Sprawa ujawniona została i publicznie rozpatrzona podczas jednego z koleopterologicznych sympozjów w Górach Świętokrzyskich⁶, a jej finalnym skutkiem były sprostowania opublikowane na łamach „Wiadomości Entomologicznych”⁷, więc nie powtarzam szczegółów. W każdym razie Maciek przeprosił mnie w imieniu zespołu autorskiego, chociaż to nie on był autorem owych komentarzy.

Przy okazji tych ostatnich kontrowersji wypłynęła kwestia sformułowań używanych w „Katalogu” w przypadku najstarszych informacji, które nie mogły być potwierdzone lub sprawdzone materiałem dowodowym w postaci zachowanych kolekcji. Osobiście najbardziej raziły mnie określenia typu: „w Polsce z całą pewnością nie stwierdzony” – mimo odnotowania tego faktu w najstarszej literaturze. Jednym z bardziej spektakularnych przypadków było kwestionowanie w ten sposób wiarygodności występowania na Dolnym Śląsku kózki *Purpuricenens budensis* (GOTZ, 1783), faktu podanego przez GRAVENHORST (1836)⁸, który był animatorem i przewodniczącym sekcji entomologicznej Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Cultur, a jako koleopterolog pierwszym wybitnym znawcą kusaków europejskich. Nie ulega wątpliwości, iż profesor GRAVENHORST sprawdził materiał dowodowy będący podstawą sygnowanej przez siebie notatki, a trudno przypuszczać, aby nie potrafił odróżnić *P. kaechleri* (L.) od *P. budensis*, skoro bezbłędnie zrobił to już pół wieku wcześniej amator PERTHÉES, czego dowodem są rysunki w jego rękopiśmiennych notatkach, które szczęśliwie przetrwały do naszych czasów⁹. Takie osądy dyskwalifikujące zbyt pochopnie do-

⁶ Huta Szklana, 9–12 maja 2002 r. – połączone sympozja: VII Karabidologiczne i XXVII Sekcji Koleopterologicznej PTEnt.

⁷ PAWŁOWSKI J. 2002: W obronie wiarygodności – sprostowanie niektórych informacji zawartych w nr 57. „Katalogu Fauny Polski”. Wiad. entomol., **21**, 2: 89-90 i 101-102.

⁸ [Käfern, welche die Mitglieder der Section in Schlesien gesammelt hatten]. Uebers. Arb. Veränd. Schles. Ges. Vaterl. Kult., Breslau, 1835: 79-80. Kat. Fauny Pol., XXIII, **15**: 165.

⁹ Dziewięć oprawnych tomików notatek PERTHÉESA z lat 1773–1808 przechowuje Biblioteka ISIEZ PAN w Krakowie (por. PAWŁOWSKI J. 2005: Rękopisy entomologiczne Karola PERTHÉESA w Bibliotece Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN w Krakowie w 110 rocznicę ich pozyskania. Roczn. Bibl. Nauk. PAU i PAN w Krakowie, **50**: 167-180 + [2] tabl. nlb.); rysunki obu porównywanych gatunków zamieszczone są na stronie 66 rękopisu I.; por. też PAWŁOWSKI J. 2003: Wstępna ocena działalności entomologicznej Karola PERTHÉESA. [W:] J. PAWŁOWSKI (red.): Karol PERTHÉES (1739–1815) kartograf pierwszej Rzeczypospolitej i entomolog. Rozprawy z dziejów nauki i techniki, Warszawa, **14**: 193-260 (odnośna notka na s. 226).

konania naszych poprzedników dotyczą niestety także kilkunastu innych gatunków chrząszczy¹⁰. Podważenie wartości dawnej informacji skutkowało najczęściej wykluczeniem gatunku z listy stwierdzonych w Polsce (zaznaczone brakiem kolejnego numeru katalogowego), ale nie zawsze.

Podobne odczucia towarzyszyły mi przy zamieszczaniu w „Katalogu” określenia: „wymaga potwierdzenia” – w przypadku różnego rodzaju wątpliwości. Najczęściej dotyczyło to gatunków stwierdzanych np. w połowie XIX wieku, a później już nie notowanych. I takie przypadki powinny być opatrzone jakimś komentarzem (np., że – być może – gatunek już wyginął), lub przypuszczeniem o rzadkości występowania albo o bardzo skrytym trybie życia (np. górskie gatunki podziemne, których odłowienie jest możliwe tylko po długotrwałych opadach deszczu). Ale nawet w ekstremalnych przypadkach rzeczywistego wymarcia gatunku nigdy nie możemy mieć absolutnej pewności, że to faktycznie nastąpiło. Ponadto znane są nam fakty ponownego pojawienia się gatunku uważanego za zanikły, np. *Oxythyrea funesta* (PODA), którego nikt nie widział w Polsce przez kilkadziesiąt lat, a obecnie należy do często spotykanych na całym obszarze kraju. Dlatego – jeśli w komentarzu oczekiwano na potwierdzenie dla aktualizacji danych, lecz gatunku nie skreślano z listy – taka notka była zachętą dla faunistów do dalszych poszukiwań. Zdarzały się jednak przypadki, gdy gatunek był odnotowany w wiarygodnej literaturze, oznaczenie było sprawdzone przez wybitnego specjalistę i nadal istnieje materiał dowodowy, a mimo to w „Katalogu” gatunek nie otrzymał kolejnego numeru, czyli – z formalnego punktu widzenia – nie został zaliczony do fauny Polski. Taki skrajny przykład dotyczy m.in. *Hydraena morio* KIESENWETTER, gatunku podanego przez IENIȘTEA¹¹ z Ustrzyk Dolnych (leg. KOTULA – XIX w.) i Przemysła (leg. TRELLA – okres międzywojenny), po determinacji przeprowadzonej przez tego wybitnego znawcę *Hydraenidae*. A oto komentarz w „Katalogu” (cz. XXIII, t. 22: s. 19): „Nadal oczekuje się potwierdzenia jego występowania w naszym kraju”, co miało uzasadniać nie zaliczenie go do fauny Polski. Takie stanowisko było zupełnie niezrozumiałe, bo sugerowało jakąś nową tendencję wykazywania tylko gatunków stwierdzanych na bieżąco, a przecież takiego kryterium Redakcja „KFP” nigdy nie sformułowała (zresztą byłoby to bezsensowne).

Jerzy PAWŁOWSKI, Muz. Przyr. I SiEZ PAN, Kraków

ciąg dalszy na stronie 39

¹⁰Np.: ¹¹IENIȘTEA M.-A. 1991, czy ¹²PAWŁOWSKI J. 1975.

¹¹IENIȘTEA M.-A. 1991: Contribution á la connaissance des *Hydraenidae* (Coleoptera) de Pologne. Trav. Mus. Hist. Nat. «Grigore Antipa», București, 31: 113-115.